

Действует допущение, что справедливую стоимость биологического актива можно определить с достаточной степенью достоверности. Это допущение можно опровергнуть только в момент первоначального признания биологического актива, на который отсутствует информация о рыночных ценах и показателях. В этом случае биологический актив должен оцениваться по себестоимости за вычетом накопленной амортизации и убытков от обесценения, когда возникает возможность определить справедливую стоимость, организация обязана, перейти на оценку по справедливой стоимости за вычетом предполагаемых расходов по сбыту.

Во всех случаях организация в момент сбора сельскохозяйственной продукции должна отражать ее по справедливой стоимости за вычетом предполагаемых сбытовых расходов. [4]

Прибыли и убытки, возникающие при первоначальном признании биологического актива по справедливой стоимости за вычетом предполагаемых сбытовых расходов, необходимо учитывать при определении чистой прибыли или убытка за период, в котором они возникли.

Прибыли и убытки могут возникнуть при:

- первоначальном признании биологического актива по справедливой стоимости за вычетом предполагаемых реализационных расходов;
- изменении справедливой стоимости биологического актива за вычетом предполагаемых реализационных расходов.

Например, прибыли и убытки могут возникнуть, когда:

- получен приплод и происходит его признание как актива по справедливой стоимости за вычетом предполагаемых затрат на реализацию;
- получен прирост животных или многолетние насаждения достигли плодоносящего возраста, что изменяет их справедливую стоимость;
- собран урожай сельскохозяйственной продукции и устанавливается справедливая стоимость за вычетом затрат на реализацию [4. С. 188].

Таким образом, сельскохозяйственное производство - ведущая отрасль экономики страны, которую составляют десятки тысяч хозяйствующих субъектов на селе.

Список используемых источников

1. Кузнецова Н. Основные отрасли специализации сельского хозяйства: растениеводство и животноводство // <https://freevilladge.com/agricultural-sector/#:~:text=Растениеводство%20>
2. Курбанов С.А. Земледелие: Учебное пособие для СПО / С. А. Курбанов. – 3 – е изд., испр и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2020. - с.274
3. Закон Республики Казахстан от 8 июля 2005 года № 66-III «О государственном регулировании агропромышленного комплекса и сельских территорий» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.12.2021 г.)
https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30015652
4. МСФО (IAS) 41 «Сельское хозяйство»
https://uchet.kz/standarts/msfo/msfo_learning/um_ias41.pdf

УДК 657.6

НЕГІЗГІ ҚҰРАЛДАРДЫ ТАҢУ, БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ҚАБЫЛДАУ КРИТЕРИЙЛЕРІ

Рамазанова Мадина Алтынбековна

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университетінің

3 курс студенті

Ғылыми жетекші - Бекбулатова А.Т.

16 «Жылжымайтын мүлік, ғимараттар мен жабдықтар» ХҚЕС-на сәйкес, үйлер мен жабдықтар жылжымайтын мүлік, объектісінің өзіндік құнымынадай жағдайда ғана актив ретінде танылуы тиіс, егер:

«- осы активке байланысты болашақ экономикалық пайдалардың ұйымға келіп түсуі ықтимал болса; және

- осы объектінің өзіндік құнын сенімді түрде бағалау мүмкін болса».

«Негізгі құралдарды тиімді басқару үшін оларды негізгі бағалау маңызды рөл атқарады. Негізгі құралдарды есепке алу және талдау тәжірибесінде натуралды және ақшалай формалар қолданылады. Негізгі құралдарды заттай бағалау кезінде машиналардың саны, өнімділігі, қуаттылығы ескеріледі, өндіріс алаңының ауданы және басқа да сандық шамалар анықталады. Бұл мәліметтер кәсіпорынның өндірістік қуатын есептеуге, өндірістік бағдарламаны жоспарлауға, құрал-жабдықтардың шығарылымын арттыруға арналған қаражатқа, құрал-жабдық балансын құруға пайдаланылады. Осы мақсатта құрал-жабдықтарды түгендеу және аттестациялау, қаулар мен түсулерді есепке алу жүргізіледі» [1].

Негізгі құралдардың ақшамен немесе құндық бағалануы негізгі құралдардың ұдайы жаңғыртылуын жоспарлау үшін, тозу деңгейін және амортизация төлемдерінің көлемін анықтау үшін қажетті болып табылады.

Кәсіпорындардың меншіктерін бағалау әдістерін қолдану мәселелеріне ерекше көңіл аударған жөн. Бағалау әдістерін қолдану мәселелерінің шет елдік және отандық мамандарда жиі кездесетін тәсілдемелерін қарастырамыз.

Қаржылық талдау мен бағалау мәселелері бойынша әдебиетте меншікті бағалау әдістерін сыныптауға тар шеңберлі тәсілдеме қолданылады, мысалы, С.Хадсон-Уилсон әдістердің тек үш тобын құрған: шығындардың орнын толтыру әдістері; нарықтық және әділ құн әдістері; келешек табысты бағалау әдістері.

Арнаулы әдебиеттерде одан толығырақ көрсетіліп жазылған сыныптамалар бар. Мысалы, В.Григорьев және И.Островкин өздерінің жұмыстарында бағалауды әдістердің үш топтарын қолдану арқылы жүзеге асыруды ұсынады: меншікті, табысты және әділ.

Меншікті тәсілдеме, өз кезегінде, келесілерден тұрады: активтердің жинақталу әдісі; түзетілген теңгерімді құн әдісі (таза активтердің, қалдықтық құнның); орнын басу құнының әдісі; жойылу құнының әдісі.

Оған қоса, ғылыми әдебиетте кездесетін бағалаудың түрлері мен әдістердің алуан түрлілігін ескеретін болсақ, олардың барлығы бағалаудың негізгі үш түрінің негізінде қалыптасып, өздерінің дамуын алды, деп есептеуге көптеген себептер бар: есептік (бухгалтерлік); қаржылық (бюджеттік) және нарықтық (маркетингтік) әдістер.

Актив ретінде танылатын негізгі құралдардың объектісі өзіндік құның бойынша бағаланады. Объектінің, үйлердің және жабдықтың құны экономикалық пайда мен өзіндік құн болашақта сенімді түрде өлшенген жағдайда ғана актив ретінде танылады.

Негізгі құралдардың өзіндік құны келесілерді қамтиды:

а) сауда жеңілдіктері мен өтеулерді есептемегенде, импорттық баж бен сатып алуға салынатын өтелмейтін салықтарды қосқанда, сатып алу құнын;

б) активті жүзеге асыру жұмыстарына байланысты тікелей шығындар;

в) негізгі құралдар объектісін пайдалануға байланысты шеккен зиянға ресурстарды қайта қалпына келтіруге жұмсалатын шығындарды алдын ала бағалау; [2].

Бағалау бухгалтерлік есептің бөлігі ретінде есеп үдерісімен ара салмағында калькуляция секілді өлшеу атқарымын орындайды. Объекттердің әр түріне кейде өзіндік арнайы бағалау әдістері қолданылады.

Материалдық активтерді негізгі қорлар деп танудың алғы шарты оларды бағалаудың біртұтас тәсілі болып табылады. Негізгі құралдар 16 Халықаралық қаржылық есептіліктің стандартына сәйкес бағаланады:

- теңгерімді құн – барлық жинақталған амортизация мен құнсызданудан жинақталған шығынды баланстан шегергеннен кейін актив ретінде танылған сома;

- өзіндік құн - қаражаттарын немесе олардың баламаларын төленген сом.
- амортизацияланатын құн - бұл активтің өзіндік құны немесе қаржылық есепте оның жойылу құнын шегергендегі өзіндік құнның орнына көрсетілген өзге шама;

- ұйымның қызметіне негізделген активтің құны - бұл ақша қаражаттарының болашақ ағымдарының ағымдағы құны. Оның компаниясы осы активті пайдалы қызмет мерзімінің соңында пайдалану немесе сату арқылы алуды жоспарлайды немесе міндеттемелерді орындау кезінде тартуды жоспарлайды.

- әділ құн - бұл «мұндай операцияны орындағысы келетін мағлұматтары бар, тәуелсіз тараптар арасында активке айырбастала алатын сома».

- активтің өтелетін сомасы - бұл «оны одан әрі пайдалануды көздейтін ұйым үшін активтің ең үлкен мәні немесе құны немесе оны сатқан кездегі өтелетін сома». Мысалы, кәсіпорында 200 000 теңгеге сатуға болатын білдектер бар. Есепке сәйкес білдектерді зауытта одан әрі пайдаланудан түсетін экономикалық пайда 350 000 тг құрайды. Бұл - білдектердің қалған пайдалы мерзім ішінде қалыптастыратын құны. Осылайша, білдектердің өтелетін сомасы 350 000 теңгені құрайды [3].

- жойылу құны - «Пайдалы қызмет ету мерзімінің соңында ұйым актив үшін есептелген шығыстарды шегергеннен кейін күтілетін таза сома». Бұл қосалқы бөлшектердің, сынақтардың, пайдалы қызмет мерзімінің соңында пайда болған шығындардың дисконтталған құны.

(IAS) 16 «Жылжымайтын мүлік, ғимараттар мен жабдықтар» Қаржылық есебі халықаралық стандарттарына сәйкес, негізгі құралдар бухгалтерлік есеп пен есептілікте, төленген өтелмейтін салықтар мен алымдарды, сонымен қатар, жеткізу, монтаждау, орнықтыру, іске қосу бойынша шығындар және өзге де тағайындалуы бойынша пайдалану қалпына келтіруге қатысты шығындарды қосқанда, негізгі құралдарды тұрғызу немесе сатып алу бойынша жұмсалған нақты шығындардың құнынан тұратын теңгерімдік құн бойынша түпкілікті істен шығарылуына дейінгі олардың түсу мерзімінен бастап көрсетіледі.

Күрделі қаржы жұмсалымы есебінен құрылған (құрастырылған) немесе сатып алынған негізгі құралдардың бастапқысы болып өзіндік құны (инвестициялық) құны табылады.

Ол төмендегілерге жіктеледі:

- ғимараттар мен құрылыстар үшін - нысандарды (құрылыстарды) салу бойынша құрылыс және монтаждау жұмыстарының шығындары, жобалау – іздестіру жұмыстары, сонымен қатар нысандардың инвентарлы құнына орнатылған тәртіп бойынша енгізілуі тиісті шығындар;

- монтаждауды қажет ететін жабдықтарға – жеткізу, монтаждау және негізін немесе тіреуін құру, жөндеу бойынша шығындардың сатып алу құнынан, сонымен қатар инвентарлы құнына орнатылған тәртіп бойынша енгізілуі тиісті шығындар;

- монтаждауды қаламайтын жабдықтар үшін, - жеткізілім шығындарын қоса алғандағы сатып алу шығындарынан;

Негізгі құралдардың өзіндік құны өзгертілуі мүмкін:

– әрбір нысанның құны негізгі құны (инфляция) ескеру бойынша анықталатын кездегі үкіметтің жарлығымен негізгі құнды қайта бағалауды жүргізудің нәтижесі бойынша;

– күрделі қаржы жұмсалымы есебінен модернизациялау, қайта құру немесе қайта жабдықтау кезінде. Жабдықтың бастапқы құны сәйкес келетін жұмыстарды жүзеге асыру үшін деталдарды сатып алу және күрделі жөндеу жұмысының орнына тозған бөліктерін ауыстыру кезінде өзгереді;

– нысанды сатып алу немесе пайдалануға беру кезіндегі бастапқы құнын анықтау кезіндегі жіберілген қателікті анықтау нәтижесінде.

Негізгі құралдардың бастапқы құны тану күніне ақшалай баламадағы құны болып табылады. «Несиеелеудің қарапайым шарттарынан асатын кезеңде төлемнің мерзімі ұзартылса онда ақша қаражаттарының баламалары құны мен төлемнің жалпы құнының арасындағы айырмашылық егер пайыздар Халықаралық қаржы есептілігінің стандартына

(IAS) 23 «Қарыздар бойынша шығындар» сәйкес капиталдандырылмаса несиелеу кредиттеу кезеңіндегі пайыз ретінде танылады» [4].

Ағымдағы нарықтық құнынан үшін белгіленген күні тіркелген активтердің әділ құны болып табылады. Одан әрі, әділ құнды өнімділікті арттыру есебінен инфляция және басқа да факторларға құнының өзгеруі, және құрылыс өзгерістер мен өндірістік шығындар негізінде орнатуға болады.

Нарықтық экономика жағдайында және компанияның нақты активтерді бағалау үшін Халықаралық тәжірибенің есепке ала отырып, негізгі құралдарды бағалаудың ағымдағы құны нарықтық өзгерістер санына негізделіп жүзеге асырылады. Актив ретінде танылған негізгі құралдардың нысаны сенімді бағалауға берілетін әділ құн, амортизацияның салдарынан жиынтықтың және құнсыздану шығындарының салдарының жиынтығын шегергендегі қайта бағалау күніндегі оның әділ құнына тең болатын қайта бағаланған құн бойынша есепке алынуы тиіс. Негізгі құралдардың қозғалуына байланысты операцияларды көрсету үшін бағалаудың түрлеріне нақтырақ ақпарат 1 кестеде берілген.

Кесте 1 - Негізгі құралдарды бағалау түрлері

Бағалау түрі	Ескерту
1	2
Баланстық құн	Құнсызданудан барлық жинақталған шығын және жинақталған амортизация сомасын шегеруден кейінгі бухгалтерлік есепте актив танылатын сома
Амортизацияланатын құн	Өтімділік құнын шегергендегі, өзіндік құнның орнына қаржылық есептілікте көрсетілген активтің өзіндік құны немесе өзге шама.
Ұйымның қызметіне негізделген активтің құны	Бұл ұйым берілген активті қолданудан алуды жоспарлап отырған, және пайдалы қызметтен кейінгі мерзімі аяқталғаннан кейін оны сату немесе
	міндеттерді орындау кезінде алып баруды жоспарлайтын болашақ ақша қаражаттарының ағымының ағымдағы құны.
Әділ құны	бұл осындай операцияны жүзеге асыруды қалайтын жақсы хабардар, тәуелсіз тараптар арасындағы активтер алмастырыла алатын сома
Құнсыздану шығыны	бұл активтің өтелетін құнынан артатын баланстық құнан сомасы.
Активтің өтелетін сомасы	бұл оның қолданылуын болжайтын ұйымға арналған ең үлкен шама немесе актив құны, немесе оның сатылуы кезінде өтелетін сома
Жойылу құны	актив үшін мерзім соңында алуды жоспарлап отырған және оның есептен шығарылуына күтілген шығындарды шегеруден кейінгі пайдалы қолданылуындағы таза сома.

Қайта бағалаулар есептік кезеңнің соңында әділ құнды қолдану арқылы анықталатын баланстық құнның ерекше айырмашылығын болдырмау үшін жеткілікті түрде жиі жүзеге асырылуы қажет.

Жер учаскелері мен ғимараттардың әділ құны, негізінен нарықтық ставкалар бойынша айқындалады, және кәсіби бағалаушылар жүзеге асырады.

Негізгі құралдардың нысанының әділ құны экономикалық бағалау арқылы анықталатын олардың нарықтық құнына сәйкес келеді.

Негізгі құралдарды қайта бағалау жиілігі объектілерінің әділ құнының өзгеруіне байланысты қайта қаралуы тиіс.

Мүлікті қайта бағаланған әділ құнын қосымша қайта бағалау қажет, себебі оның баланстық құнының айтарлықтай ерекшеленеді.

Негізгі құралдарының кейбір нысандары әділ құнының көп көлемде және еркін

өзгеруімен сипатталады, ол жыл сайын қайта бағалауды талап етеді. Бұндай жиі қайта бағалаулар негізгі құралдардың нысандарына қажет емес, олардың әділ құны тек шамалы өзгеріске ұшырайды. Бұндай нысандарды қайта бағалаудың қажеттілігі 3-5 жылда бір рет туындауы мүмкін.

Қайта бағалау күніндегі жылжымайтын мүлікке, ғимараттарға және жабдықтарға мынадай амортизациялық аударымдардан кез келген әдіспен есептелген негізгі құралдарды қайта бағалау:

- Қайта бағалаудан кейінгі активтің баланстық құны оның пайыздық құны тең болуы үшін активтің жалпы баланстық құнының өзгеруіне пропорционалды түрде қайта бағаланады. Бұл әдіс көбінесе активті индекстеу арқылы амортизацияланған қалпына келтіру құнына қайта бағалау кезінде қолданылады;
- Активтің жалпы баланстық құнынан шегерілген сома және активтің қайта бағаланған құнына қайта есептелген таза сома. Бұл тәсіл жиі ғимаратқа қарсы жағдайда қолданылады.

Егер негізгі құралдардың баланстық құны қайта бағалау нәтижесінде ұлғайса, онда өсім басқа жиынтық кірісті танылуы және «қайта бағалауды талап етеді» тақырыбы бойынша меншікті капитал шотында жинақталуы керек.

Дегенмен, бұл өсім пайда мен залалда бұрын танылған шығынды қайта бағалауды қалпына келтіретін актив бойынша пайдада немесе шығынд танылуы тиіс. Негізгі құралдардың нысандарының баланстық құны қайта бағалаудан азайған болса онда бұндай азаю табыс пен шығында танылуы қажет.

Алайда, егер сол активпен байланысты қайта бағалаудан асатын кредиттік сальдо болса, қайта бағалаудан болған залал басқа жиынтық кірісте танылуы тиіс. Басқа жиынтық кірісте танылған қайта бағалаудан болған залал «қайта бағалаудан түскен кіріс» тақырыбында қосылған меншікті капитал шотындағы соманы азайтады.

Активті тану тоқтатылған кезде оны қайта бағалаудың негізгі құралдардың капиталынан асып кетуі бөлінбейтін пайдаға ауыстырылуы мүмкін. Негізгі құралдардың нысаны пайдаланудан алынып тасталуы немесе ауыстырылуы немесе оны берудің алынып тасталған нысаны барлық көлемде ұлғайтылуы мүмкін. Алайда, егер негізгі құралдар объектісін кәсіпорын пайдаланатын болса, қайта бағалаудың тек жартысы ғана аударылуы мүмкін.

Бұндай жағдайда аударылған арту сомасы оның өзіндік құны негізінде есептелген активтің қайта бағаланған баланстық құны мен амортизацияның арасында айырмашылықты құрайды. Қайта бағалау өсімдері бөлінбеген пайдадан түскен кірістер немесе залалдар арқылы есепке алынбайды.

Салықтың табысқа әсер етуі, негізгі құралдарды қайтадан бағалау нәтижесі ретінде орынды болса Халықаралық қаржы есептілігінің стандартына (IAS) 12 «Пайдаға салынатын салықтар» сәйкес танылып, ашылады [4].

Нарықтық экономикада олардың қаржылық есептілігінің көмегімен мүлікті, тұрғын үй мен жабдықты сақтау, пайдалану және қалпына келтіру үшін барлық тиісті құжаттарды шектеу, сонымен қатар есепте қамтылған басқа мәселелерді өзгерту ерекше маңызды болып табылады.

Қорытындылайтын болсақ, бұл бөлімшеде негізгі құралдардың ХҚЕС-ке сәйкес актив ретінде танылуын, бағалау түрлерін, сондай-ақ қабылдау критерийлерін қарастырдық.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Халықаралық қаржылық есептілік стандарты 16 «Жылжымайтын мүлік, ғимараттар мен жабдықтар»;
2. Халықаралық қаржы есептілігінің стандарты 12 «Пайдаға салынатын салықтар»;
3. Халықаралық қаржы есептілігінің стандарты 23 «Қарыздар бойынша шығындар»;
4. Тулешова Г.К., Сапарбаева С.С. Акимова Б.Ж. - Продвинутий финансовый учет – Алматы, 2016. С. 20-33